

Afrika u doba imperijalizma (1880-1914)

Gal, Romana

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:319809>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Romana Gal

Afrika u doba imperijalizma
(1880. - 1914.)

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest

Romana Gal
Afrika u doba imperijalizma
(1880. - 1914.)
ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij povijesti
Mentor: doc.dr.sc Dubravka Božić Bogović

Rijeka, 2020.

IZJAVA

Pismeno izjavljujem da je ovaj završni rad moje autorsko djelo napisano služeći se literaturom navedenom na kraju rada. Izjave i bilješke drugih autora parafrazirane su i citirane u skladu s korištenom literaturom.

Studentica:_____

Sadržaj

Uvod	1
1. Dugo devetnaesto stoljeće.....	2
1.1.Imperijalizam.....	2
2.Kolonijalna podjela Afrike.....	4
2.1. Kronologija događaja prije Berlinskoga kongresa.....	4
2.2.Konferencija u Berlinu.....	5
2.3.Od Berlinske konferencije do Prvog svjetskog rata	6
3.Burski ratovi	6
4.Leopold II. i Kongo	7
5.Prodor europskih utjecaja i gubitak neovisnosti	9
5.1. Nametanje vlasti	9
5.2. Eksploatacija i utjecaj na gospodarstvo	11
5.3. Utjecaji kolonizacije na kulturu i društvo	13
5.4. Kolonijalno nasljeđe u 20.stoljeću	14
6.Zaključak	16
7. Literatura.....	17

Sažetak

Ekspanzija Europe u drugoj polovici 19. stoljeća posljedica je mnogobrojnih promjena i napretka društva. Europske se sile sve više okreću kolonijama u potrazi za resursima, ali i za novim tržištem. No, osim prikupljanja dobara iz kolonija, kolonijalne sile istovremeno nastoje preuzeti i političku kontrolu na tim područjima. U ovome je razdoblju poraslo zanimanje za Afriku koja je do tada budila interes tek zbog trgovine, primarno robovima. No, nakon pokušaja da se u potpunosti suzbije trgovina robovima i nakon što su se pročuli dojmovi istraživača koji su putovali u unutrašnjost kontinenta, javilo se zanimanje za prodiranje sve dublje u kontinent u potrazi za bogatstvom. Sve to ne bi bilo moguće da u ovome razdoblju nije bilo novih tehnoloških i znanstvenih dostignuća. Vrhunac kolonizacije Afrike bila je Berlinska konferencija ili konferencija u Kongu (1884.-1885.) Na njoj nije pokrenuta tzv. utrka za Afriku, ali je svakako opravdala istu i dala tome procesu i jedan službeni okvir, a uz to je i dodatno pobudila zanimanje za Afriku. Kolonizacija Afrike obustavila je dotadašnji razvoj kontinenta te nametnula modernizacijske procese po uzoru na zapadne, a uz to postupno ograničila vlast lokalnih vođa. Već nakon Prvog svjetskog rata kreće postupni proces dekolonizacije koji će svoj vrhunac dostići u razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata, ali će se konačno dovršiti tek devedesetih slomom apartheida.

Ključne riječi: Afrika, imperijalizam, kolonizacija, 19.stoljeće, Berlinska konferencija

Uvod

Devetnaesto stoljeće obilježeno je mnogobrojnim promjenama. Razdoblje je to revolucija, industrijskog napretka, procvata znanosti i europske dominacije. U drugoj je polovini 19. stoljeća, posebno od 1880. započeo snažan val imperijalizma, nazvan još i novim imperijalizmom. Europske su zemlje ušle u utrku za kolonijama. Ovaj rad nastoji prikazati i objasniti zanimanje europskih država za Afriku te položaj Afrike i Afrikanaca u razdoblju 1880. do 1914. godine.

U realiziranju ovoga rada najveća poteškoća je manjak literature u Hrvatskoj o strukturama afričkoga društva u 19. stoljeću, stoga će se ovaj rad u dijelu kojem se analizira utjecaj kolonijalne vlasti na stanovništvo i afrička kultura pozivati tek na nekoliko autora s većim naglaskom na utjecaj na gospodarstvo nego li kulturu i društvo općenito. O Africi se u domaćoj literaturi raspravlja uglavnom u kontekstu europske povijesti, uz nekoliko iznimaka koji obrađuju dio povijesti ili umjetnost Afrike.

Rad započinje objašnjavanjem samoga pojma imperijalizma te kratkim osvrtom na promjene u 19. stoljeću koje su potaknule veću zainteresiranost za Afriku i uopće omogućile ubrzano prodiranje u njezinu unutrašnjost. Drugi dio rada zamišljen je kao kronologija zauzimanja afričkih teritorija od strane europskih sila. Potom slijede primjeri nekih od događaja koji su podjednako utjecali i na europsku i na afričku povijest, a to su Burski ratovi (1880.-1881. , 1899.-1902.) i belgijska uprava nad Slobodnom Državom Kongo (osnovana na Berlinskoj konferenciji 1885.). Sljedeći dio odnosi se na način vladanja kolonijama i posljedice koje su vidljive već u razdoblju koloniziranja. Iako se ovaj rad bavi primarno imperijalizmom s kraja 19. stoljeća, posljednji dio rada ipak će se osvrnuti ukratko na dekolonizaciju i posljedice kolonizacije vidljive i danas.

1. Dugo devetnaesto stoljeće

U kontekstu ovoga rada, odnosno proučavanja imperijalizma općenito, bitno je razumjeti promjene koje se događaju kroz čitavo 19. stoljeće. Američka je revolucija imala snažan odjek, a uslijedila je i Francuska revolucija koja je odigrala značajnu ulogu u povijesti Europe te utjecala na slabljenje monarhija i dokidanje feudalnih odnosa. Početak stoljeća obilježili su uspješni Napoleonovi pohodi, a nakon njegova poraza Bečki je kongres bezuspješno pokušao obnoviti staru geopolitičku kartu i vrijednosti.

Devetnaesto stoljeće obilježeno je i borbama za nezavisnost, a donose se i zakoni o ukidanju ropstva. Svakako su ključni događaji bili ujedinjenje Italije i ujedinjenje Njemačke koje će se uključiti u kolonijalno natjecanje. U tome razdoblju blijedi slava nekad velikog Osmanskoga Carstva, a što je otvorilo takozvano „istočno pitanje“, a što će na Balkanu rezultirati ratovima preustrojem geopolitičke karte te ujedno poslužiti kao prava uvertira za Prvi svjetski rat. Stoljeće je to novih otkrića i izuma, razdoblje ratova i pobuna te buđenja nacionalnih osjećaja. Industrijska je revolucija udarila temelje svijetu kakvoga danas poznajemo. Industrijska je revolucija na neki način „sažela“ prostor i vrijeme, odnosno slijede ogromni napredci u prometu. Napredak u prometu i druga dostignuća potaknula su širenje carstava te njihovu borbu za stjecanje kolonija. Među najutjecajnijim idejama toga razdoblja je svakako Darwinova ideja evolucije te su mnogi suvremenici kolonizaciju opravdavali idejom o superiornosti bijele rase koja će civilizirati „zaostala“ društva.

1.1.Imperijalizam

Razdobljem kolonijalizma smatra se razdoblje od otkrića Amerike (1492.) do kraja Drugog svjetskog rata(1945.). Naime, sam pojam kolonijalizma označava smjer vanjske politike u kojoj se podjela svijeta temelji na moći država koje nastoje politički te gospodarski podrediti druge zemlje pa čak i cijele kontinente. U početku su države od svojih kolonija crpile razne resurse poput zlata, ali i ljudsku snagu. To će svoj vrhunac doseći u razdoblju 19. stoljeća. Godine 1902. objavljena je knjiga *Imperialism*, britanskog ekonomista Johna Atkinsona Hobsona. Terminom

imperijalizam definirala se *gospodarska faza u kojoj je proizvodni kapacitet neke nacije premašivao njene mogućnosti potrošnje: odatle potreba nalaženja novih i širih izlaza za robu i kapita.*¹ Dakle, politika ili ideologija imperijalizma odnosi se na širenje vlasti i utjecaja jedne zemlje na neku drugu zemlju i stanovništvo iste bilo vojnom silom ili ekonomskom i političkom kontrolom. Imperijalizam i kolonijalizam usko su povezani pojmovi, često korišteni kao sinonimi, međutim mnogi znanstvenici ponudili su definicije i ideje kojima se ta dva pojma razlikuju. Edward Said, primjerice, daje razliku ta dva pojma: „Edward Said razlikuje razliku između imperijalizma i kolonijalizma posebno navodeći; 'imperijalizam je uključivao 'praksu, teoriju i stavove dominirajućeg centra koji vlada dalekim teritorijom', dok se kolonijalizam odnosi na 'implantaciju naselja na dalekom teritoriju'“² Teoretičari poput njega tako pojam imperijalizma koriste za opisivanje sustava dominacije nad državama, odnosno sustav podređenosti oko jezgre vlasti i prostora van te jezgre. Govoreći o neokolonijalizmu ili imperijalizmu 19. stoljeća, nužno je sagledati bitne promjene u tome razdoblju koje su potaknule zanimanje za područja na koja države šire svoju vlast i čijim se dobrima služe u vlastitome razvitku te promjene koje su uopće omogućile da se krene sa osvajanjem i dotad „netaknutih“ područja jer je primjerice do određenog razdoblja afrički kontinent bio osvajan tek na obali, dok je unutrašnjost bila manje poznata europskom čovjeku.

1.2. Buđenje interesa za Afriku

Euroljani su do druge polovice 19. stoljeća ulazak u unutrašnjost Afrike smatrali prevelikim rizikom zbog mogućih bolesti i nepoznata, neprohodna terena. Napredak u znanosti i tehnologiji u drugoj polovici stoljeća osigurao je sredstva koja su olakšala prodiranje u dubinu afričkog kontinenta i mogućnost da se suzbije otpor zatečenog stanovništva. Naime, usavršavanje parobroda i izgradnje željeznica omogućili su brže putovanje, a puštanje Sueskog kanala u promet 1869. godine olakšalo je put prema Aziji. Otkriće ljekovite moći kinina u borbi protiv malarije reduciralo je strah od moguće zaraze, a napredak u proizvodnji oružja dao je dodatnu

¹ Carvetto E. Povijest 15: Kolonijalna Carstva i Imperijalizam. Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista, 2008., str.33.

² Gilmaritin M.: *Edward Said distinguishes the difference between imperialism and colonialism "imperialism involved 'the practice, the theory and the attitudes of a dominating metropolitan center ruling a distant territory', while colonialism refers to the 'implanting of settlements on distant territory'"* https://books.google.hr/books?id=XpBJclVnVdQC&pg=PA115&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false str. 116.

prednost kolonizatorima. Razlozi za kolonizaciju Afrike brojni su. Europa je krenula u potragu za novim sirovinama i jeftinom radnom snagom od koje će jeftino uvoziti proizvode poput gume ili bjelokosti. No, to je razdoblje bilo i pod utjecajem prijašnjih razmirica europskih zemalja, u prvom redu to su Britanija i Francuska, pa je ova vrsta takmičenja bila potaknuta i željom da se pokaže moć konkurenciji.

2. Kolonijalna podjela Afrike

Danas na tlu Afrike postoje 54 suverene države. Granice većinskog dijela tih država većim su dijelom podvučene pravo u razdoblju koje ovaj rad obrađuje. Afrika nije jedini kontinent na koji su europske države utjecale svojim vlastitim ambicijama, no upravo je jedna od temeljnih ideja ovoga rada, osim interesa za razvojni put Afrike u 19. stoljeću u ozračju imperijalizma, pokušaj da se na primjeru kontinenta prikažu ideje i dosezi ekspanzionističke politike i europska dominacija. Prva su uporišta na afričkoj obali osnovana još u 15. stoljeću, no ekspanzija prema unutrašnjosti kontinenta kreće tek u 19. stoljeću kada su prvo istraživači (Henry Morton Stanley, David Livingstone), a potom misionari počeli svoje prve prave pothvate u samu unutrašnjost. Naime, Druga je industrijska revolucija omogućila prodor u unutrašnjost kontinenta, ne samo istraživačima i misionarima, već i vojsci. Do tada je unutrašnjost bila neistražena, a rizik od bolesti i pitanje pružanja otpora tamošnjim plemenima bitni su razlozi tome. Međutim, u 19. stoljeću događaju se brojne promjene koje će ohrabriti Europljane da se zapute u manje istraženu unutrašnjost kontinenta. Kao što je prethodno rečeno, razvoj prometa, pronalazak lijekova i ostale promjene omogućile su osjećaj sigurnosti i brže prodiranje u neistražene krajeve pa je to potaknulo osvajanje novih područja.

2.1. Kronologija događaja prije Berlinskoga kongresa

Već u 15. stoljeću počinje europska ekspanzija na Afriku od strane Portugalaca, a kasnije se u tome pridružuju i Velika Britanija i Francuska koje će u 19. stoljeću vršiti snažan utjecaj i kontrolu nad dijelovima afričkog kontinenta. Do druge polovice 19. stoljeća europske su države

zauzele gotovo čitavu obalu Afrike, no borba za ostatak Afrike na vrhuncu je tek u zadnja dva desetljeća toga stoljeća. Naime, još 1788. godine osnovano je Britansko društvo za proučavanje Afrike. Već krajem 18. stoljeća i prijelazom na 19. stoljeće Velika Britanija zauzela je Sierra Leone, Gambiju i dio Gane te Cape. Naime, 1652. na području današnjeg Cape Towna Nizozemci su stvorili svoju koloniju, a 1795. taj su prostor zauzeli Britanci, što je rezultiralo selidbom Bura, a potom i Burskim ratovima. U drugoj polovici stoljeća Britanija je proširila svoju vlast u Zapadnoj Africi. Francuske su postrojbe 1830. godine okupirale Alžir, a u međuvremenu je paša Mehmed Ali prisvojio vlast u Egiptu i odcijepio se od vlade u Istanbulu. Zabrana ropstva (1833.) i Zabrana trgovine robljem (1844.) utjecale su na prebacivanje interesa sa robovske snage na prirodne resurse kontinenta. Zakon je nametnula Britanija, a što je utjecalo na slabljenje trgovine u tome razdoblju te neposredno dovelo do nizozemskog i danskog napuštanja trgovačkih baza. Godine 1869. službeno je pušten u promet Sueski kanal. Kanal je gradila francuska kompanija, a godine 1875. britanska je vlada kupila dio egipatskih dionica kanala. Kupnjom dionica egipatskog potkralja Britanija je stekla utjecaj u Kompaniji.³ Otpor stanovništva poslužio je britanskoj okupaciji Egipta 1882. godine. Godinu prije uspostave britanskog protektorata nad Egiptom, Francuska je okupirala Tunis. U međuvremenu je belgijski kralj Leopold II. radio na zauzimanju Konga. Istovremeno se uključuje i Njemačka što je stvorilo dodatnu pomutnju. Kako bi se problematika afričkog kontinenta riješila, njemački je kancelar Otto von Bismarck sazvao konferenciju u Berlinu 1884. godine.

2.2. Konferencija u Berlinu

U studenome 1884. godine započela je berlinska konferencija na kojoj je sudjelovalo 13 europskih država i Sjedinjene Američke Države. Na konferenciji se trebao raspraviti status Konga, slobodne trgovine i status već pripojenih područja. Konferencija je završena 1885. godine usvajanjem niza odredaba. Zaključeno je da europske države imaju pravo upravljati teritorijem koje su do tada prisvojile, rijeke (Kongo i Nil) sada ostaju otvorene za sve trgovačke brodove, usvojena je i odluka o suzbijanju trgovine robljem te je priznata Slobodna Država Kongo. Predstavnici 14 država od kojih su najutjecajnije Velika Britanija, Francuska, Njemačka

³ Compagnie Universelle du Canal de Suez

i Belgija prisustvovali su ovoj konferenciji i potpisali zaključak, a na konferenciji nije bilo nijednog afričkog predstavnika.

Dakle, Berlinska konferencija učvrstila je sustav „zona utjecaja“ na afričkome kontinentu i učvrstila granice Afrike dobrim dijelom onakvima kakve ih danas poznajemo, i to ne obraćajući u potpunosti pažnju na etničke i lingvističke granice. No, Berlinska konferencija bila je tek početak tzv. jagme za Afriku jer je sada i službeno dopustila da europske sile nameću svoju vlast domaćem stanovništvu te bezobzirno iskorištavaju njihova područja, kao i njih same te na taj način zaustave njihov vlastiti put razvoja.

2.3.Od Berlinske konferencije do Prvog svjetskog rata

Do 1914. godine, odnosno do početka Prvog svjetskoga rata, veći je dio afričkog kontinenta bio „razgrabljen“ od strane europskih država. Francuska je nakon Berlinskog kongresa proširila na sjeverozapadnu stranu Afrike, a od 1895. godine ima i protektorat nad Madagaskarom koji je od 1896. postao francuska kolonija. Britanci su pak zadržali već osvojena područja navedena u prijašnjim poglavljima, a 1902. godine svladali su i otpor Bura. Već 1902.godine je gotovo cijeli kontinent koloniziran, a jedine su iznimke ostale Etiopija i Liberija (u tome je svakako značajna zaštita SAD-a). Italija, koja je bila odsutna s Berlinske konferencije, također je krenula u osvajanja afričkog prostora od 1885. godine. Nakon neuspjeha u okupacije Etiopije usmjerila se na Libiju pa je tako s početkom rata 1914. godine jedino Etiopija još bila slobodna, no već 1936. uslijedio je drugi talijanski pokušaj preuzimanja vlasti nad Etiopijom.

3.Burski ratovi

U kontekstu britanskog imperija nezaobilazan su događaj tzv. burski ratovi. No, burski ratovi ne samo da su se odrazili na britansku kolonijalnu politiku u budućem razdoblju već su uvelike utjecali i na budući odnos europskog i afričkog stanovništva u južnoj Africi. Buri su potomci pretežno nizozemskih te njemačkih, belgijskih i francuskih (hugenoti) kolonista koji su 1652.

godine naselili područje Rta dobre nade, a potom i unutrašnjost južne Afrike.⁴ Koloniju Kaap su 1795. godine zaposjeli Britanci. Dolazak Britanaca rezultirao je potiskivanjem Bura prema unutrašnjosti južne Afrike. Nakon što su se nastanili u ravnici Natala izbio je sukob s domorodačkim plemenom Zulu koje su Buri svladali, a potom osnovali Republiku Natal. Međutim, uskoro su opet emigrirali jer su Britanci već 1843. godine aneksirali Natal. To je uslijedilo burskim naseljavanjem rijeke Vaal te osnivanjem Republike Transvaal, od 1856. godine nazvane Južnoafričkom Republikom. Britanci su priznali Transvaal, a potom i Oranje. Nakon otkrića dijamanta na područjima koja su naselili Buri, Britanija je ponovno pokazala interes za ta područja. Godine 1877. uspješno aneksiraju Transvaal. Pokušaj Bura da diplomatskim putem vrate vlast nad izgubljenim područjima nije uspio, stoga već 1880. godine započinje tzv. Prvi burski rat (1880.-1881.). Britanci su tada doživjeli vojni poraz pa ponovno priznaju neovisnost Burima, međutim u pitanju vanjske politike i odnosa s plemenima ostaju neovisni prema Britancima. To je dovelo i do Drugog burskog rata (1899.-1902.) koji završava pobjedom Britanaca. Na mirovnoj konferenciji u Vereenignigu (1902.) obećana je stvarna autonomija. Iako se ovaj sukob naziva „ratom između bijelih ljudi“, neupitno je u ratu oštećeno i ostalo južnoafričko stanovništvo. Dio zemlje stradao je pod politikom „spaljene zemlje“, a stanovništvo ratom zahvaćenog područja pretrpjelo je brojne štete. Iako su navodno tijekom sukoba Britanci obećavali „crnim“ Afrikancima koji su se uključili u rat dati podršku u kasnijem razdoblju, ugovorom iz Vereeniga između Bura i Britanaca domorodačko je stanovništvo isključeno iz političkog odlučivanja.

4. Leopold II. i Kongo

Jedna od najbitnijih odluka Berlinske konferencije bila je proglašenje Slobodne Države Kongo. Brutalno postupanje Belgijanaca prema domorodačkom stanovništvu u periodu postojanja navedene Leopoldove države pravi je prikaz vizije o europskoj superiornosti. Naime, odlukom konferencije iz 1885. godine područje Konga pripalo je Belgiji, no njime nije upravljala belgijska vlada već je to de facto bio privatni posjed belgijskoga kralja Leopolda II.

⁴Carvetto E. Povijest 15: Kolonijalna Carstva i Imperijalizam. Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista, 2008. str.590.

Zainteresiranost Leopolda II. za Kongo počela je s istraživačem Henryjem Mortonom Stanleyjem koji je otkrio bogatstvo Konga, područja za koje do tada europske države nisu bile zainteresirane smatrajući ga neprofitabilnim. Leopoldova je vladavina ostala poznata po iskorištavanju i nasilju nad stanovništvom Konga. Koncesijske tvrtke upravljale su „krunskim zemljama“, a izvozom bjelokosti i gume kralj i poslovni ljudi značajno su profitirali. No, oni su se tako bogatili patnjom domorodačkog stanovništva prisiljena na rad i često kažnjavana za svoje greške. Naime, Leopold II. osnovao je i vojsku sastavljenu od belgijskih časnika (Force Publique) koja je brinula o tome da tamošnje stanovništvo radi kako mu je naređeno, a u tu svrhu osnovani su i radni logori. „Službena belgijska komisija zaključila je 1918. godine da se pučanstvo Belgijskoga Konga (koji je potpao pod belgijsku vrhovnu vlast 1908.godine, nakon raspada Slobodne Države Kongo) „upola smanjilo“ od početka europske okupacije 1890-ih.⁵ Među najpoznatijim kritičarima Slobodne Države Kongo našli su se Churchill i Mark Twain. Nakon dvadeset godina postojanja države pokrenuta je međunarodna istraga i to zahvaljujući djelovanju misionara koji su dokumentirali zločine u Kongu.⁶ Leopoldov je režim odnio brojne žrtve te neupitno ostavio i snažan psihološki utisak o okrutnosti kolonizatora na domorodce. Međutim, belgijski Kongo nije jedini primjer nepoštivanja i bezobzirna postupanja prema domaćem stanovništvu. „Za svoga dugog života, čitava proživljena u kolonijama, za kojeg sam imao čast vladati u sedam od njih, nikad nisam vidio takvo nepoštovanje prava države, bilo u obrani domorodaca, bilo u općim pitanjima od javnog interesa; takve stvari mnogo što objašnjavaju, a donekle i neuspjeh francuskog pokušaja u Kongu“, pisao je generalni guverner Antonetti 1928. godine u vezi s Francuskim Kongom.⁷

⁵ Davidson, B. Afrika u povijesti: teme i osnove razvoja, Globus, Zagreb, 1984. str. 188.

⁶ Carvetto E. (ur.)Povijest 15: Kolonijalna Carstva i Imperijalizam. Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista, 2008..579.

⁷ Davidson, B. Afrika u povijesti: teme i osnove razvoja, Globus, Zagreb, 1984. 190.

5.Prodor europskih utjecaja i gubitak neovisnosti

Afrika je u predkolonijalno doba bila podijeljena na manje države sa slabom upravom. Iako se odnosi između Afrike i Europe razvijaju još od davnina, a intenziviraju od 15.stoljeća, Afrika će do kraja 18. stoljeća još čuvati svoju neovisnost. Već u prvoj polovici 19. stoljeća na afričkome tlu uspostavljeno je nekoliko europskih kolonija (npr. Alžir), trgovačke postaje na obali i drugo, ali je arapski utjecaj tada još bio osjetniji od europskog. U Africi su u tom razdoblju postojale dvije stare države (Egipat i Etiopija), države koje su nastale na osnovi zajedničke kulture i jezika te državne strukture koje su često mijenjale svoj ustroj, a dolazi do oživljavanja afričkih država koje su obnavljane u smislu konglomerata naroda ili plemena.⁸ Strana vlast koja se pomalo nazire u pojedinim dijelovima kontinenta već i prije 1880-ih, a onda se u zadnja dva desetljeća 19. stoljeća konačno nadvila nad cijelim kontinentom, imala je za posljedice razbijanje tradicionalnih struktura, ali i pozitivne posljedice kao što je obrazovanje stanovništva i slično, međutim strana vlast se razlikovala međusobno od načina na koji se uspostavlja, do postotka u kojemu se miješa u život stanovništva. U početku nije bilo većeg pritiska na stanovništvo jer su europske sile bile zainteresirane primarno za trgovinu pa nisu prisvajala područja i mijenjala njihove tradicionalne sustave. S razvojem se kapitalizma sve više usustavljuje ideja o potrazi za novim tržištima i novim resursima, a istodobno se na osvojena područja gledalo i kao na stvar prestiža i dokazivanja moći. U ovome se razdoblju sve više teži ukidanju ropstva, a naglasak se stavlja na potražnju jeftine radne snage i iscrpljivanje prirodnih dobara.

5.1. Nametanje vlasti

Imperijalne sile nisu imale ujednačen pristup prilikom zauzimanja afričkog teritorija. Analiza svih kolonijalnih vlasti mogla bi biti tema za sebe, s obzirom da su se i engleski i francuski način vladavine međusobno razlikovali, a različiti su međusobno tako i belgijski i portugalski i njemački odnosi prema zatečenom stanovništvu i način na koji su učvrstili svoju vlast na tome

⁸ Carvetto E. (ur.), Povijest 15: Kolonijalna Carstva i Imperijalizam. Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista, 2008.

području. Osim toga, možemo pratiti nekoliko faza u uvođenju i potom učvršćivanju kolonijalne vlasti. Stoga ćemo prikazati razliku britanske i francuske ideje vladanja na novoosvojenim područjima. U početnoj fazi kolonijalizma Britanija je zapravo vladala na način da je upravljanje afričkim teritorijom bilo prepušteno trgovačkim tvrtkama, odnosno poduzetnicima koji su lako pridobili needucirane afričke vođe na potpisivanje ugovora. Drugi način vladavine bilo je prepustiti određeni vid autonomije tradicionalnim plemenskim strukturama, ali zapravo ih određenim ustupcima učiniti tek prenosnicima vlasti „odozgo“ odnosno izvršiteljima i pomagačima britanske vlade. Naime, Britanci su već imali dobro iskustvo u vladanju Indijom pa su i u Africi namjeravali primijeniti sličan model vladanja stoga su tražili pogodne ljude koji će biti posrednici vlasti. Tamo gdje nisu naišli na osobe koje su smatrali pogodnima za obnašanje te dužnosti oni bi sami imenovali poglavice. Dakle, to je bilo neizravno vladanje putem odabranih afričkih vođa koje nisu imale pretjeranog utjecaja na donošenje odluka, već su uglavnom bili „marionete“ britanske vlade. Na teritoriju s većom populacijom doseljenika prakticirala se njihova vladavina koja je za razliku od neizravne vladavine bila puno gora po domaće stanovništvo.

Francuzi su naišli na snažan otpor domaćih vladara te su razmrvali tradicionalne strukture vlasti, a tamo gdje su ušli u suradnju s domaćim vladarima ipak bi im oduzeli stvarnu vlast. Bili su radikalniji od Britanaca u pitanju toga da prenesu svoju kulturu nauštrb autohtone kulture.⁹ Belgijski se način vladanja pokazao najpogubnijim za domaće stanovništvo, o čemu je već bilo riječi.

Ono što je slično gotovo svim kolonijalnim područjima bilo je slanje državnih subvencija koje su se postupno smanjivale s rastom lokalnog prihoda, da bi se oko 1914. godine potpuno ukinule. Ukidanje takvih subvencija podudarno je s prenošenjem i učvršćivanjem vlasti pod civilnu upravu. Svaka je kolonijalna sila u početku morala imati saveznike među domorocima kako bi u međuvremenu mogla stvoriti neku vrstu nadzora, lokalnu policiju ili vojsku. Kolonijalne su vlade već neposredno prije Prvog svjetskog rata postale potpuni gospodari teritorija na koje su se namjerile. Uvedena je civilna uprava s vlastitom hijerarhijom, sačinjena većim dijelom od useljenih službenika ili je u slučaju britanske i njemačke vlasti administrativna vlast prepuštena tradicionalnim vladarima i plemenskim vođama kao posrednicima kolonijalne vlasti. Potom je u

⁹ Davidson, B. Afrika u povijesti: teme i osnove razvoja, Globus, Zagreb, 1984.

razdoblju između dva svjetska rata došlo do potpunog mješanja i kontrole od strane europskih službenika u afričkim kolonijama. U tome razdoblju jedva je ijedan Afrikanac bio na zaista odgovornim položajima u afričkim zemljama.¹⁰

Misionari su također izvršili veliki utjecaj na afričku kulturu. Za razliku od vlade, odnosno političkih predstavnika, misionari su djelovali na širem krugu ne ograničavajući se samo na kolonije, a njima je u cilju bilo prije svega širenje vjere i podučavanje društva. Misionari su djelovali još od predkolonijalnog vremena te je njihov cilj bio u prosvjećivanju društva, čime se vlada nije bavila. Međutim, njihovo djelovanje jedan je od aspekta učvršćivanja vlasti na afričkome tlu. Misionari su, osim širenja religije, širili i neka praktična znanja što se može sagledati i kao pozitivna strana intervencije doseljenika.

5.2 Eksploatacija i utjecaj na gospodarstvo

Prije donošenja zakona o zabrani trgovine robovima, Europa nije imala dovoljno interesa za bilo kakvu trgovinu i doticaje s Afrikom druge vrste. Zemlje koje su bile usmjerene na takvu vrstu trgovine, imale su određeni profit od toga pa nisu pokazale interes za kakvom drugom robom. Koliko je takva trgovina bila unosna pokazuje i činjenica da je Britanija, nakon što je s pritiskom društva naposljetku izglasan zakon o zabrani istoga, pokušavala nametnuti takve zakone i ostalim državama kako se ne bi bogatile na nečemu s čime Britanija sada službeno ne bi više trebala, odnosno smjela imati posla. Zabrana ujedno nije značila i potpuni prestanak trgovine robljem. Potpuno iskorijenjivanje ropstva zahtjevalo je vremena jer je takav izvoz odgovarao i samim afričkim vladarima. Zapravo, zainteresiranost primjerice Sjedinjenih Država za robovsku snagu na plantažama bila je velika i nakon što se u europskim državama donose zakoni protiv ropstva pa je i u samoj Africi do iskorijenjivanja te vrste izvoza došlo nakon što je i Amerika izgubila interes, a na to je posebno i utjecalo ukidanje ropstva nakon građanskog rata. Ropstvo u Africi nije bila nikakva novost, a niti izvoz robova pa je to jedan od razloga „šoka“ za vladare i države koje su na tome profitirale. Gašenjem takve trgovine, pozornost je bila prebačena na ostale oblike iskorištavanja i izvoz proizvoda u europske zemlje.

¹⁰ Oliver, R.; Fage, J. Kratka povijest Afrike, Školska knjiga, Zagreb, 1985. Str.199

Većina afričkih kolonija služila je iskorištavanju, a manji je broj bio tzv. kolonija za naseljavanje. S imperijalizmom je započeo i proces modernizacije afričkih država pa su tada uvedeni elementi modernog života kao što je napredak u školovanju, higijenske mjere i slično.¹¹ Eksploatacija osvojenih zemalja razlikuje se u pojedinim elementima, a najgore je svakako prošao Kongo, odnosno od 1885. Slobodna Država Kongo pod Leopoldovom vlašću. Na tom su području upravljale koncesijske tvrtke. Kompanije su dobile pravo na zemlju i proizvode te na radnu snagu. Koncesijske su tvrtke takva prava dobivale i od drugih zemalja, primjerice Francuske: „Osnovna je zamisao sistema da su svi proizvodi s ustupljenog područja, koji god bili, vlasništvo koncesijske tvrtke.“¹² Proizvode su skupljali Afrikanci prisiljeni da pak količinama određenih proizvoda, npr. bjelokosti, prikupe novac za isplatu poreza ili su u suprotnom bili prisiljeni na iscrpljujući rad. Europljani su uspostavljali svoju vlast u Africi na različite načine i koristili se često metodama koje su uništile društvene strukture pojedinih područja i u potpunosti porazile dotadašnju proizvodnju i vlasništvo. Neke od tih metoda bile su prisilni rad, porezi, zapljene i drugo. Dakle, i u razdoblju kada se donose brojni zakoni i nameću sankcije za trgovce robovima, kolonizatori na koje se prethodni dio odnosi zapravo su bili robovlasnici. U prvom redu, takvima su bile kompanije koje nisu bile zainteresirane za razvoj Afrike i dobrobit svojih „radnika“, već su profitirale od prisilnog rada afričkog stanovništva. Basil Davidson daje primjer velikih gubitaka u ljudstvu vezano uz izgradnju željezničke pruge do atlantske obale: „Službeno je objavljeno da je od 1921. do 1932. godine država unovčila čak 127.250 muškaraca za gradnju te pruge, od kojih je više od 14.000 nestalo.“¹³ Takve su kompanije na teritoriju Kenije, Njase, Južne i Sjeverne Rodezije imale prostor s nekoliko stotina afričkog stanovništva kojemu su život otežavale ne samo prisilnim radom, već i oduzimanjem zemlje, a uz to dio stanovništva protjeran je u rezervate, a dio je ostao na manjim zemljištima prisiljen na plaćanje poreza.

Neosporno je da su Europljani prenosili model modernizacije na afričko stanovništvo, no postavlja se pitanje koliko je to bilo efikasno. Uzmemo li u obzir da je Afrika imala ponešto različit kontinuitet razvoja od Europe, pokušaji da se europski modeli prenesu na Afriku bili su nešto što je teško moguće u kratkome roku, a što je jednim dijelom zaustavilo dotadašnji razvoj

¹¹ Povijest 15: Kolonijalna Carstva i Imperijalizam. Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista, 2008. 593.

¹² Davidson, B. Afrika u povijesti: teme i osnove razvoja, Globus, Zagreb, 1984. Str. 189.

¹³ Davidson, B. Afrika u povijesti: teme i osnove razvoja, Globus, Zagreb, 1984., str.189.

društva. Naime, većina afričke proizvodnje i trgovine bila je do tada ograničena na lokalne potrebe dok su kolonijalisti nove centre proizvodnje stvarali na područjima i blizu područja koja su pružala određene resurse za proizvodnju, a da bi se ta roba potom slala van,¹⁴ a bez većeg profita za kolonije. Kolonijalisti su se umjesto poticanja afričkog društva da nastave s proizvodnjom robe za lokalno stanovništvo, usmjerili na to da se stanovništvo koncentrira na proizvodnju robe za izvoz.

5.3. Utjecaji kolonizacije na kulturu i društvo

Kako bismo dobili sliku na koji način i koliko brzo su se europski utjecaji počeli osjećati u afričkoj kulturi, možda je najbolje za početak napraviti paralelu s prethodnim razdobljima i islamu kao čimbeniku preustroja autohtonih afričkih kultura. S obzirom na veličinu samog kontinenta te raznolikost kulture, ograničit ćemo se tek na nekoliko primjera. Naime, autohtoni su razvitak kultura „poremetili“ Arapi, a onda potom i Europljani. Što se tiče islama, nailazimo na podatke koji idu u prilog činjenici da se Islam različito tumačio i prilagođavao određenim afričkim skupinama, dok se u vezi zapadne kulture i kršćanstva može uočiti namjera da se društvo u potpunosti asimilira doseljeničkoj kulturi, a što je zapravo vrlo neugodan proces jer potpuna transformacija društva ipak zahtijeva dosta vremena. Teško je raspravljati o određenom balansu pozitivnih i negativnih utjecaja kolonizacije na društvo jer osim iskorištavanja i slično, „novi ljudi“ na tlu donosili su i određeni napredak. Međutim, govoreći o kulturi Afrike u kontekstu kolonizacije, možemo bez ustručavanja govoriti o kulturnom genocidu. Promjenom religije došlo je i do manjih promjena i u umjetnosti. Nametanje tuđinske vlasti utjecalo je na promjene u vladajućim strukturama afričkih država. Naime, afrički kontinent u predkolonijalnome razdoblju nije imao jedinstveni politički sistem, a tako će i ostati. Afrika je bila podijeljena na niz manjih i slabih državica, uz izuzetke onih s čvršćom upravom. Naseljavala su je mnogobrojna i međusobno različita plemena. Dolaskom Europljana izmjenjuju se društvene

¹⁴ Stephen Ocheni, Basil C. Nwankwo (2012). Analysis of Colonialism and Its Impact in Africa. Cross-Cultural Communication, 8 (3), 46-54.

https://www.tralac.org/images/News/Documents/Analysis_of_Colonialism_and_Its_Impact_in_Africa_Ocheni_and_Nwankwo_CSCanada_2012.pdf (posjećeno 7.9.2020.)

strukture. Ovisno o ideji na koji način zavladatai novim područjima, europski su kolonizatori različito pristupali problematici pridobivanja vlasti i uvođenja kontrole.¹⁵ Sve je to utjecalo na promjene u tradicionalnim strukturama vlasti i „podaničkom“ stanovništvu. Stvorio se dodatan jaz između vladajućeg sloja koji je surađivao s kolonizatorima i ostatka tradicionalnog stanovništva. Iako su afrička društva i do tada imala svoje hijerarhijske strukture sada je došlo do klasnog raslojavanja koje nije utemeljeno na tradiciji, već je potaknuto europskim uplitanjima te gospodarskim razvitkom. Granice Afrike koje potječu iz ovog razdoblja zanemarile su djelomično etničke podjele stanovništva, a što je utjecalo negativno na tradicionalni društveni život i dotadašnje navike. Kao primjer možemo navesti podjelu na Francusku, Britansku, Talijansku i Etiopsku Somaliju. Tako su ljudi iste kulture i jezika postali građani Etiopije, Kenije i Gibutija.¹⁶ Spajanje društva različitih običaja i društva zajedničke tradicije uvelike je utjecalo na miješanje tradicija, a time i na stvaranje novih ili uništavanje starih kultura. Iako su u predkolonijalnom razdoblju afrička plemena ponekad ratovala međusobno, način na koji su europski kolonizatori oblikovali politiku vladanja također je imalo utjecaj na rađanje lokalnih sukoba.

5.4. Kolonijalno nasljeđe u 20.stoljeću

Iako je glavna tema rada imperijalizam druge polovice 19. stoljeća, teško je ne osvrnuti se na položaj Afrike u svjetskim ratovima te na borbe za neovisnost i obnavljanje tradicionalnih kultura. Godine 1936. i Etiopija je izgubila svoju neovisnost od strane fašističke Italije. Razdoblje između dva svjetska rata bilo je razdoblje u kojima se nova vlast već donekle ukorijenila i usustavila, ali i dalje loše organizacije i privredne stagnacije u mnogim njenim dijelovima. Kolonijalna je uprava u potpunosti preuzela vlast nad koloniziranom zemljom, a preostali afrički vladari koji su uspjeli zadržati određeni svoj status, bili su to tek prividno jer su potčinjeni u potpunosti kolonijalnoj vlasti. Financijska pomoć kolonijama u tome razdoblju bila je oskudna. Ulaganje u afričko gospodarstvo mnogim se Europljanima činilo riskantnim i možda je upravo to razlog što su vlade u prvim fazama kolonizacije podupirale uglavnom velike

¹⁵ Vidi 5.1. Nametanje vlasti

¹⁶ <https://africaupclose.wilsoncenter.org/colonial-borders-in-africa-improper-design-and-its-impact-on-african-borderland-communities/>

kompanije koje su kupovale afričke proizvode ili prodavale svoje na tom području, nego li one koje su željele pokrenuti vlastitu proizvodnju. Od sedamdesetih godina 19. stoljeća sve se više uviđa značaj rudarstva, a što je potaklo i stvaranje industrijskih zajednica u Južnoj Africi. Ulaganje i razvijanje sekundarne industrije u Južnoj Africi s početka 20. stoljeća iznijedrila je drugačiju ekonomsku sliku Južne Afrike od ostalih dijelova kontinenta. Eksploatacija dobara i iskorištavanje radne snage s vremenom su doveli do promjena u samoj klasnoj strukturi. Postupno pretvaranje stanovništva u industrijske radnike utjecalo je na slabljenje nekih djelatnosti poput lova. Proces ekonomske samostalnosti kolonija bio je postupan i ovisio je o mogućnosti i same kolonijalne vlade da stvori uvjete u kojima će stanovništvo samostalno zaraditi za porez. Upravo je prisilan rad bila jedna od mogućnosti koja je bila dobro iskorištena u razdobljima i područjima u kojima stanovništvo nije bilo u mogućnosti na bilo koji drugi način isplaćivati poreze. Dakle, u međuratnom razdoblju uočavamo pad, stagnaciju i razvitak gospodarstva. Isto tako u tome razdoblju imamo već dovoljno čvrstu upravu i podčinjeno stanovništvo. Međutim, u tome razdoblju dolazi i do nekih pozitivnih promjena, a jedna od najznačajnijih je svakako upisivanje Afrikanaca u škole, a upravo taj naraštaj će kasnije postati predvodnici nove Afrike. Nakon Drugog svjetskog rata jačaju pokreti za neovisnost u Africi. Iako je Južna Afrika među prvima stekla svoju neovisnost, samouprava je isključivo vrijedila za bjelačko stanovništvo. Naime, sve do devedestih godina prošlog stoljeća u Južnoj je Africi dominirao sustav apartheida, odnosno segregacije na rasnim osnovama. Nakon što je šezdesetih većina afričkih zemalja proglasila neovisnost uslijedilo je suočavanje s nasljeđem kolonijalizma i pitanje vlastitog identiteta. To se nastavlja s mnogobrojnim društvenim napetostima i nestabilnošću za što je jednim dijelom i odgovorna kolonijalna vlast koja nije pružila dovoljno uvjeta i mogućnosti za samostalan razvoj autohtonih zajednica. Stoga su se i zagovaratelji obnove afričke kulture morali usmjeriti ne toliko na nastavak neke određene tradicije, već na potpunu izgradnju afričke kulture u smislu umjetnosti i drugih segmenata. Međusobni su utjecaji i kontakti bivših kolonija i njihovih kolonizatora vidljivi i danas, a primjerice književnost i slikarstvo 20. stoljeća pokazali su izniman interes za Afriku.

6. Zaključak

Na kraju možemo zaključiti kako je grabež za Afrikom poticana sveopćom društvenom klimom 19. stoljeća i omogućena razvojem različitih grana znanosti. Iako sam se u ovome radu tek površno dotakla dugoročnih posljedica jer je rad usmjeren na razdoblje 1870. - 1914. godine, takvih je svakako bilo. Jedna od promjena koja je neosporivo utjecala i na suvremenu Afriku je stvaranje umjetnih granica s Berlinske konferencije 1884. - 1885. Kolonizacija Afrike u ovome je razdoblju utjecala na sile koje su kolonizirale kontinent (profit, novi proizvodi...) i na teritorij koji je bio koloniziran. Ono što je već vidljivo u razdoblju do Prvog svjetskog rata jest da je društvo pod stranom vladavinom obustavilo svoj dotadašnji razvoj, došlo je do opadanja niza lokalnih djelatnosti, prilagođavanja novim kulturama, jezicima i političkim sistemima te je „običan narod“ Afrike često doživljavao negativna iskustva te bio svođen tek na puki mehanizam kojim su kolonizatori postizali određeni profit, a lokalni su vođe ukoliko su služili stranim vlastima dobili određene povlastice iako oni najčešće nisu imali nikakvo autonomno djelovanje. Načini na koji bi kolonijalne sile pridobile lokalne vođe na svoju stranu bili su nemoralni, ali posve uobičajeni za to razdoblje - podmićivanja, obećanja, prijetnje, prijevare. Utjecaji Europe osjetili su se već u prvoj fazi koloniziranja u prihvatanju religije i napuštanju tradicije prilagođavanjem doseljenom stanovništvu, prosvjećivanju puka i promjenama u djelatnostima. Suvremenici koji su zagovarali takav način kolonizacije opravdanje su najčešće tražili u naglom razvitku Europe, braneći ideju da će Europljani donijeti napredak u, po njima, zaostale dijelove svijeta. Iako je određenog napretka i bilo, činjenica je da je europsko uplitanje u afričko društvo prekinulo dotadašnji razvoj, a mnogi su primjeri pokazali kako je doseljeno stanovništvo ponekad nehumano postupalo s izvornim stanovništvom. Pitanje koje ostaje otvoreno jest kojim bi putem tekao razvoj Afrike da doseljenici nisu pokušavali usmjeriti njezin razvoj u pravcu razvoja njihove domovine?

7. Literatura

Cravetto E.(ur.), Povijest 15: Kolonijalna Carstva i Imperijalizam. Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista, 2008.

Davidson, B. Genij Afrike: Uvod u kulturnu povijest, Stvarnost, Zagreb, 1977.

Davidson, B. Afrika u povijesti: teme i osnove razvoja, Globus, Zagreb, 1984.

Du Ry van Beest Holle G., Velika ilustrirana povijest svijeta, Otokar Keršovani, Rijeka, sv. 15., 1978.

Gilmartin Mary: Colonialism/Imperialism. Iz Gallaher, Carolyn; Dahlman, Carl; Gilmartin, Mary; Mountz, Alison; Shirlow, Peter. Key Concepts in Political Geography. SAGE. 115–123. https://books.google.hr/books?id=XpBJclVnVdQC&pg=PA115&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (posjećeno 7.9.2020.)

Brison D.Gooch: Europe in the nineteenth century: a history, New York [etc.] : The Macmillan Company [etc.], 1971. -

Marčetić, N. Voljena Afrika. Školska knjiga, Zagreb, 1981.

Oliver, R.; Fage, J. Kratka povijest Afrike, Školska knjiga, Zagreb, 1985.

Stephen Ocheni, Basil C. Nwankwo (2012). Analysis of Colonialism and Its Impact in Africa. Cross-Cultural Communication, 8 (3), 46-54. https://www.tralac.org/images/News/Documents/Analysis_of_Colonialism_and_Its_Impact_in_Africa_Ocheni_and_Nwankwo_CSCanada_2012.pdf (posjećeno 7.9.2020.)

Pakenham, T. The Scramble for Africa: White Man's Conquest of the Dark Continent from 1876 to 1912. Avon books, 1992.

<https://www.britannica.com/event/South-African-War/Peace#ref283440> (posjećeno 7.9.2020.)

Tashew Gashaw: Colonial Borders in Africa: Improper Design and its Impact on African Borderland Communities, Southern voices, 17.11.2017. :

<https://africaupclose.wilsoncenter.org/colonial-borders-in-africa-improper-design-and-its-impact-on-african-borderland-communities/> (posjećeno 9.9.2020.)

General Act of the Berlin Conference on West Africa, 26, February 1885,
<https://loveman.sdsu.edu/docs/1885GeneralActBerlinConference.pdf> (posjećeno 7.9.2020.)